

NOTE DE LECTURĂ / RECENZII

Sabin Drăgulin & Florin Mitrea (coordinators)

The Exercise of Power. 500 Years after The Prince Was Written, Bucharest, University of Bucharest Publishing House, 2016, 370 p.

Lucrarea cuprinde 22 de studii, parte a celor susținute la Conferința internațională pe care Universitatea Europei de Sud-Est „Lumina” și Universitatea din București, sub patronajul Ambasadei Italiei din București, au organizat-o în anul 2014, la împlinirea a jumătate de mileniu de la publicarea „micului tratat” care a influențat major gândirea politică a modernității – *Il Principe*. Aceste studii ilustrează noi direcții de studiu a operei și personalității lui Niccolò Machiavelli, de interpretare a unor tipuri inedite de receptare a operei celebrului autor florentin în filosofia politică contemporană și în istoria ideilor politice și, de asemenea, de interpretare a influenței pe care *Principele* o exercită în practica politică actuală. Ele sunt datorate unor cercetători și profesori consacrați în studiul operei lui Machiavelli, unor exploratori ai semnificației *Principelui* specializați în diverse segmente ale gândirii politice moderne și contemporane și, deopotrivă, unor tineri doctoranzi. Autorii provin de la Seton Hall University, New Jersey – William J. Connell; de la Università degli studi di Bari Aldo Moro – Silvio Suppa, Angelo Chielli, Laura Mitarotondo; de la Università degli Studi di Roma „La Sapienza” – Michele Prospero; de la L’Università per Stranieri di Perugia – Salvatore Cingari; de la Universitatea din Szeged – Tibor Szabo și Federico Sollazzo; de la Université Grenoble Alpes – Thierry Menissier și Samuel Cioalcă; de la Universitatea din București – Gheorghe Stoica, Ion Iuga și Octavian Sofonea; de la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române – Gabriela Tănăsescu; de la Universitatea Europei de Sud-Est „Lumina” – Florin Mitrea, Ion Boboc, Sorin Mătuțescu, Filip Stanciu, Florea Surdu, Ragip Gockel, Richat Sabitov, Cristian-Ștefan Crăciun, Marin Drămnescu și Ovidiu Puțura; de la Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” din București – Gheorghe Ciascai; de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca – Iulia Mădălina Ghionea.

Tema propusă spre analiză a fost *Principele* din perspectiva exercitării puterii, iar direcțiile majore de abordare a exercitării puterii – *Principele* ca politician modern și influența *Principelui* asupra artei leadership-ului de stat actual –, așa cum sunt ilustrate în cele două părți ale lucrării, indică un important grad de profilare tematică, aproape monografică, a lucrării. Ceea ce din punctul meu de vedere are o deosebită relevanță în ordinea valorii acestei lucrări este originalitatea unghiurilor din care sau a aspectelor sub care este analizat *Principele* ca exercitant al puterii:

O interpretare sagace și subtilă a motivării machiavelliene a moralei proprii politicii oferă profesorul William J. Connell, o autoritate în studiul vieții și operei lui Machiavelli și al Florenței renaștentiste, dar și în domeniul studiilor istorice ale Renașterii. Profesorul american așează la baza „relației complicate și controversate” a autorului florentin cu credința, religia, Biserica și morala consacrată o înțelegere nonteleologică a adevărului (*verità*), anume „adevărul eficient” (*la verità effettuale*), adevărul care implică cauzarea sau determinarea *effettuale* „în legătură cu un proces”. Această înțelegere contrastează cu cea a adevărului determinat „în legătură cu finalitatea”, asumată de Platon și Aristotel, și „de credința, crucială în teologia creștină, că adevărul este final și nu eficient” (pp. 44-45).

Argumentarea autonomizării „chirurgicale, cu mare precizie tehnică”, a politicii față de etică, religie și de alte determinații ale vieții sociale este datorată cunoscutului profesor și autor Michele Prospero, care include examinarea concepției machiavelliene a politicii ca teren al „unui echilibru mutabil” al forțelor aflate în conflict, al politicii care asumă forța și coerciția ca pe una dintre componentele ei structurale și nu ca pe o devianță (p. 71).

Rev. Șt. Pol. Rel. Int., XIV, 4, pp. 93–101, București, 2017.

O interpretare a raportului abstract-concret la Machiavelli este realizată de Angelo Chielli pornind de la diferențele majore dintre concepția autorului florentin și „umanismul creștin de matrice erasmiană“, ce subsumează „viziunea armonică a «binelui comun» de origine aristotelic-tomistă“ asumată, din punct de vedere politic, de Biserica universală (p. 95). Această interpretare se fundamentează pe teza regenerării corpului politic în condițiile posibilității „inversării sau încetării puterii perturbatoare a timpului asupra memoriei“, astfel încât „neafundarea în rădăcinile proprii“ să nu transforme cea mai înaltă *virtù* a Principelui „doar în solitudine și destin al statului în ruină“ (pp. 100-101).

O prezentare generală a punctelor de vedere exegetice asupra temei istoriei, care pornește de la premisa că principala sursă a noutății filosofiei politice machiaveliene este raportarea la problema istoriei, este realizată de Florin-Ciprian Mîtreă. Considerând teoriile mitului ca „posibilă perspectivă interpretativă pentru abordarea lucrării lui Machiavelli“ și capitalizând anume orientări teoretice precum cele formulate de Maurizio Viroli, George Dumezil, Mircea Eliade și Ernst Cassirer, autorul realizează o inedită comparație între Machiavelli și Plutarh în privința preferinței lor pentru pattern-ul liderului politic fondator de noi principate. În privința impactului lucrării *Principele* asupra patologiilor politice ale modernității, autorul consideră că Machiavelli „este responsabil de anumite consecințe negative ale rupturii dintre morală și politică“, dar și că se impune a fi făcută o distincție între scrierile lui istorice puternic contextualizate și „răul politic sistemic“ ca fenomen dezvoltat în mod autonom.

Analiza „coloanelor de susținere intelectuală a teoriilor politice ale lui Machiavelli“ („neevidentă“), datorată lui Samuel Cioalcă, urmează teza lui Michel Bergès a unei antropologii machiaveliene ce suprapune două discursuri: un tratat filosofic care se ocupă de destinul omului în lume și o dimensiunea medicală (p. 196) și fantastică care îl reprezintă pe om ca „animal politic“. Argumentul autorului este că pesimismul antropologic machiavellian – „radicalitatea răului“ (p. 195) pe care Michel Bergès o identifică vizual în tablourile lui Hieronymus Bosch – își are sursele în antropologia creștină și poartă amprenta consecințelor maladiilor secolului al XVI-lea, omul machiavellian fiind „profund asemănător“ celui savonarolanian, iar practica medicală vitală a politicii fiind analoagă Purgatorului. În schimb, dramatismul concepției machiaveliene asupra alterității, a imaginii străinului sau „a barbarului“, este conexat mai mult spațiului politic decât spațiului antropologic și în principal destinului politic al Italiei – considerată drept „centrul lumii“, drept „provincie“ destinată să „resuscite ce e mort“ și să „reinventeze într-un anumit fel civilizația“ (p. 209).

Investigarea „corelației dintre machiavelism și alte trăsături de personalitate“ și a comportamentului manipulator al indivizilor și grupurilor este realizată de Ion Boboc prin intermediul măsurătorilor Mach IV Scale. Pornind de la rezultatele unor cercetări occidentale recente – ce au vizat indicarea ponderii în care machiavelismul este învățat, adică transmis prin familie, școală, societate; în care există personalități „puternic machiavelice“, „slab machiavelice“ și a celor „manipulatoare și exploatare“; în care este imposibil de stabilit o corelație între machiavelism în general și inteligență –, autorul a realizat o evaluare comparativă folosind un eșantion de 80 de elevi și 25 de studenți (p. 242 sqq).

Un comentariu la modul în care Machiavelli observă dinamica relațiilor dintre principe și mase, rolul de sfătuitor autentic al principelui și tendința lui de a folosi această dinamică în scopul cuceririi și menținerii puterii este realizat de Marin Drămnescu și Ovidiu Puțura. Asumpția autorilor este că, din acest punct de vedere, observația lui Machiavelli subsumează o adevărată analiză psihologică a contextului, a comportamentului și reacției maselor și a atitudinii pe care principele trebuie să o aibă în raport cu ele (p. 358).

O evaluare a prezenței lui Machiavelli în cultura italiană, pornind de la afirmația lui Éric Weil că două categorii de abordări au circumscris această prezență, anume cea a studiilor riguroase a contribuției lui la domeniul istoric-filologic și cea care a considerat lucrările lui ca sursă posibilă a soluțiilor la problemele curente ale timpului, se datorează lui Federico Sollazzo. Autorul propune „depășirea acestor două viziuni tradiționale“ – „nici primare, nici actualitate; nici de condamnat, nici de absolvit“ – în scopul de a introduce o a treia categorie de abordare întemeiată pe criteriul „moștenirii“.

Un demers inedit, deosebit de inspirat redactat, de prezentare a lui Machiavelli ca politician și gânditor ancorat în realitățile europene ale timpului, a cărui contribuție este utilă proiectului european prin interesul său nu pentru statele bazate pe tradiție și pe principiul legitimității, precum

principatele creștine, ci pentru construcțiile de la început ale statului care combină forța cu priceperea (p. 293), este întreprins de Sorin Mitulescu. În încercarea de a identifica posibili succesori ai lui Machiavelli între politicienii europeni contemporani, autorul conturează extinderea la care ideile machiaveliene de realism politic, naționalism și umanism civic se regăsesc în discursul proeuropean și în analizele critice ale birocrăției europene.

O analiză absolut inedită a mecanismelor de exercitare a puterii politice în „construcția statului rus“ după 2000 prin prisma tezelor machiaveliene propune cititorilor Richat Sabitov. După părerea autorului, relevanța acestei analize rezultă din faptul că „vasta reformă federală vizând reconstrucția puterii centrale și slăbirea elitei regionale devenită autonomă și puternică pe parcursul epocii lui Boris Elțin“ poate fi „perfect apreciată“ prin prisma lucrării *Principele* care „stabilește bine caracteristicile, principiile de guvernare, natura statului și modul său de funcționare“ (p. 319).

Perspectiva machiavelliană asupra exercitării puterii militare, așa cum rezultă ea din „tripticul de știință politică și artă militară“ *Principele* (1513), *Discurs asupra primelor zece cărți ale lui Titus Livius* (1517) și *Arta războiului* (1519-1520), și care „stipulează elementele unei doctrine politice necesare pentru viitorul statului peninsular unit“ (p. 302) în condițiile teribile lupte pentru putere în zona mediteraneană este analizată de Filip Stanciu, Florea Surdu și Ragip Gockel. Autorii indică drept factori ai puterii potențiale a statului în concepția machiavelliană, în ordine, poziția geopolitică și influența ei ca expresie strategică; potențialul statului ca actor geopolitic regional/european; forma de guvernământ sau tipul de principat; factorul demografic; dezvoltarea economică și socială; compoziția și forța factorului militar; educația militară etc., ca și variabile psiho-sociale precum: moravurile și virtuțile indivizilor/liderilor, etica socială, iubirea de patrie etc. (p. 312)

Abordarea rolului strategic prioritar pe care îl joacă leadership-ul în organizațiile importante și durabile – prin „determinarea orientării uniforme și stabilirea exactă a modului în care scopul organizațiilor să fie realizat cu succes“ – este schițată pe baza viziunii machiaveliene a principilor-conducători ai diverselor state care este conexasă domeniului economiei (p. 345). Autorul acestei abordări, Cristian-Ștefan Crăciun, stabilește validitatea principiilor din *Principele* în sfera managementului de astăzi al business-ului și a importanței valorificării la nivelul leadership-ului a background-ului istoric al companiei sau business-ului, a unor aptitudini precum energia, forța, rezistența, ingeniozitatea, curajul, hotărârea și, desigur, a șansei.

Un alt registru al perspectivelor originale din care este analizat *Principele* este cel al interpretărilor pe care le-a inspirat și al marilor „dialoguri“ și critici pe care le-a provocat. Astfel, între autorii de referință pe care studiile acestei lucrări îi analizează prin raportare la Machiavelli sunt Gabriel Naudé, Scipione Coppa, Antonio Gramsci, Claude Lefort, Michael Oakeshott, Robert Dahl și Joseph Nye Jr., Eric Voegelin și Dick Morris, E. H. Carr, Hans Morgenthau, Kenneth Waltz și Raymond Aron.

Profesorul Silvio Suppa decriptează într-un impresionant studiu dialogul pe care Naudé l-a imaginat între antici și moderni, inspirat de Machiavelli și având ca temă ordinea politică. Autorul studiului consacrat lui Naudé și antimachiavellismului său identifică în *Gabrielis Naudaei Parisini Bibliographia Politica Et Arcana Status* (1633), opera erudită și încărcată de „modele și referințe rafinate“, intenția de fixare și articulare a sistemului politicii și a practicii politice ca expresii ale exigenței morale, de inspirație clasică amplă, de argumentare a indispensabilității intervenției „filosofiei morale“, „ca unică purtătoare și maestră a vieții oamenilor“ (p. 58).

Scrierii lui Coppa *L'Eco politica* (1684), considerată ilustrativă pentru „antimachiavellismul rațiunii de stat“, îi dedică Laura Mitarotondo un cuprinzător studiu în care analiza pornește de la caracterul organic al lucrării. Autoarea relevă „sugestiile provenind din discipline politice, filosofico-morale, teologice și juridice ce rezumă liniamentele unei faze istorice în schimbare rapidă“ și evocă „importanța unei tradiții literare subterane“ și compilative căreia i se datorează „monitorizarea evoluției lexicului politicii în epoca modernă“, „preluarea culturii civile a Renașterii și modificarea ei pentru a putea răspunde exigențelor noii realități instituționale reprezentate de stat“ (p. 157).

Interpretării gramsciene a lui Machiavelli și relevării importanței acestei interpretări pentru istoria gândirii politice italiene, dar și pentru contextul actual al globalizării îi dedică Salvatore Cingari eseul său, configurând în cuprinsul lui o „abordare necesară“ a concepției gramsciene în condițiile actuale ale crizei politice și culturale pe care o parcurge marxismul. Tot în relație cu Gramsci, profesorul Tibor Szabo argumentează aserțiunile: (1) Machiavelli este pe de-a întregul

„un om al timpului său și arta sa politică reprezintă filosofia timpului care tinde spre monarhie națională absolută, forma ce poate permite o dezvoltare și o organizare burgheză“ și (2) „la Machiavelli este situată *in nuce* separația puterilor și parlamentarismul (regimul reprezentativ)“ (p. 113)

Studiul profesorului Thierry Menissier, cercetător consacrat al operei lui Machiavelli și autor al lucrării *Machiavel ou la politique du Centaure* (2010), este dedicat „interpretării unui gânditor clasic la Renașterii de către un gânditor clasic al războiului rece“ și analizei influenței pe care Machiavelli a avut-o asupra „sistemului ideational al lui Lefort“. Motto-ul sub care este așezată această interpretare este o mărturisire a lui Lefort din ultima lui carte, *Le Temps present* (2007): „Machiavelli m-a instruit, m-a instruit întotdeauna întrucât la el găsim o triplă critică: cea a tiraniei, cea a conservatorismului burghez pus în serviciul intereselor oligarhice, cea a idealismului republican sau democratic care maschează locul puterii și permanența conflictului“ (p. 133).

Studiul Gabrielei Tănăsescu pornește de la asumția că prin dedicarea „celei mai valoroase“ cunoașteri „noului principe“ – în intenția de a-i spori calitățile și forța în actul guvernării – Machiavelli și-a exprimat aprecierea pentru noul tip de principat și pentru un tip de educație politică distinctă de cea oferită „principelui natural“. Studiul situează „regulile generale“, detașate de autorul *Principelui* din „întâmplările timpului“ și din „continua citire a autorilor vechi“, în categoria a ceea ce Michael Oakeshott a numit educația politică de inspirație raționalistă. În această linie de interpretare, Machiavelli – autorul unei „cărți raționaliste“ (a „useful political crib“) care fixează în reguli o „cunoaștere tehnică“, solicită o aplicare mecanică și are scopul de a acoperi lipsa de experiență, de tradiție de familie și de „cunoaștere practică“ a „noului“ principe – este considerat „primul dintre aventurierii (raționaliști) din câmpul politicii“ care oferă „noului“ principe, împreună cu cartea sa, „ceva care ar compensa deficiențele ei, anume pe sine însuși“ (p. 224 sqq).

Compararea conceptului machiavellian de putere cu cel formulat în teoriile contemporane din domeniul relațiilor internaționale, precum cele formulate de Robert Dahl și Joseph Nye Jr., este realizată de Iulia Mădălina Ghionea pornind de la asumția „caracterului științific“ al metodei pe care Machiavelli a „folosit-o în înțelegerea politicii“ și a întemeierii „întregii sale teorii filosofice pe precedentul istoric“, pe teza că istoria se repetă dacă nu alegem să facem acțiuni diferite (p. 253).

Analiza substanțială, cuprinzătoare și bine condusă, realizată de Ion Luga și Octavian Sofonea, cuprinde considerații asupra măsurii în care paradigma puterii propusă de Machiavelli „a fost susținută de un cadru al legitimității în acel context“, o focalizare specială asupra interpretării pe care Voegelin a dat-o legăturii dintre *legitimitatea extrinsecă* și *noua paradigmă a puterii* propusă de Machiavelli și o comparare a perspectivei machiavelliene din *Principele* cu teoria lui Dick Morris a „noului“ principe și a calităților liderului politic american de succes al zilelor noastre.

Studiul semnat de Gheorghe Ciascai prezintă ecurile scrierii lui Machiavelli asupra reprezentanților teoriilor școlii realiste din relațiile internaționale, îndeosebi asupra autorilor E. H. Carr, Hans Morgenthau, Kenneth Waltz și Raymond Aron, cu un accent special asupra anti-idealismului, a eticii realiste a puterii în relațiile internaționale și asupra războiului și a puterii militare ca teme constante ale realismului.

Un al treilea registru al abordărilor originale este cel al comentării traducerilor *Principelui* în România și a impactului lor pentru predarea și interpretarea nuanțată a concepției machiaveliene a exercitării puterii. Profesorul Gheorghe Stoica oferă o analiză a primei traduceri a lucrării lui Machiavelli în română, după o ediție franceză, și povestea acestei traduceri realizate în 1910 de Mircea Handoca, ofițer al Armatei române. Autorul argumentează importanța precedentelor încercări ale lui Eminescu și Caragiale de a traduce micul tratat al lui Machiavelli și specifică relevanța prefeței lui Handoca în argumentarea distincției dintre „lucrarea propriu-zisă“ a autorului florentin și „fenomenul negativ reprezentat de machiavellism“.

Într-o concluzie asupra a ceea ce transmite această amplă lucrare colectivă la peste 500 de ani de la publicarea *Principelui* lui Machiavelli, așa spune că, paradoxal, un *Principe* la fel de tulburător și de enigmatic și, din păcate cred, un *Principe* în continuare actual prin partea de „eternă aversiune“ pe care o generează și prin partea de „etern adevăr“ pe care o cuprinde.

Gabriela Tănăsescu

Cezar Bălășoiu

Probleme ale discursului raportat, București, Editura Universității din București, 2017, 377 pp.

Construită pornind de la cursul pe care Cezar Bălășoiu îl ține de mai mulți ani la Facultatea de Litere a Universității din București, dincolo de interesul major pe care îl prezintă pentru specialiști din perspectiva subiectului tratat – prin limpezimea conceptuală, prin numeroasele exemple de analiză aplicată și noutățile bibliografice de ultimă oră – lucrarea *Probleme ale discursului raportat* este importantă deopotrivă pentru cercetarea științifică din orice domeniu, în particular pentru cel al științelor politice și relațiilor internaționale.

Și aceasta fiindcă prin însăși definiția sa generală – „Discurs raportat (DR) este un termen generic pentru ansamblul modalităților de redare sau reprezentare, în cadrul unui discurs, a altui discurs“ (p. 17) – discursul raportat este specific studiilor și articolele științifice în care se citează sau se invocă alți autori, alte lucrări, documente, teorii, opinii cu scopul de a susține și cu astfel de argumente (livrești, ale „autorității“, de regulă) un anumit punct de vedere sau pentru a demonstra o anumită ipoteză.

Chiar dacă cercetarea lui Cezar Bălășoiu nu vizează în mod direct acest aspect, subliniez de la bun început utilitatea lucrării din perspectiva deontologiei cercetării științifice, cu atât mai mult cu cât domeniul științelor politice și al relațiilor internaționale este prin excelență acela al redării sau reprezentării discursurilor altor „locutori“, pentru a le (re)interpreta sau a le asimila organic în alte discursuri – fie pentru a susține o teorie sau o opinie, fie pentru a înțelege, explica sau analiza o situație în spațiul public.

În cartea prezentată aici, în „Partea întâi“ sunt analizate forme ale discursului raportat precum „discursul narativizat“, „discursul indirect liber“, „discursul direct“, „discursul direct liber“, iar în „Partea a doua“ sunt prezentate, explicate și interpretate concepte particulare precum „eterogenitate“, „heteroglosie“, „verbe declarative“, „dialogism“, „ființe discursive“, „modalități enunțiative“.

Interesat de modul în care discursul raportat (DR) poate fi descris ca sistem, dar și de modul în care acest sistem funcționează, autorul lucrării de față prezintă două perspective diferite, dar complementare asupra domeniului. Astfel, perspectiva lui Authier-Revuz, axată pe metalimbaj sau pe matadiscursul care „poate trimite la discursul care este în derulare (caz în care avem exemple de auto-reprezentare a vorbirii: dialogism intersubiectiv, interlocutiv și intralocutiv)“, optând pentru noțiunea de „*représentation du discours autre*“ privilegiază zona unui „discurs secundar, al cărui obiect este alt discurs“, altfel spus, metadiscursul (p. 20), de unde se poate observa „modul în care discursul reprezentant interacționează cu discursul reprezentat (discursul celui alt)“ (p. 24).

Acest din urmă factor este luat în considerare pentru delimitarea ariei discursului raportat și de Meir Sternberg, dar „spre deosebire de Authier-Revuz, Sternberg crede că esențială în definirea DR nu este relația dintre discursul reprezentant și discursul reprezentat, ci relația dintre cadru (engl. *frame*) și inserție (engl. *inset*), ambele componente ale mecanismului de reprezentare“. Astfel, aria discursului raportat se delimitează pe baza a trei aspecte: criteriul referențial („dacă discursul trimite la realitate sau la alt discurs“), criteriul mimetic („discursul reprezentant este o imagine a celui reprezentat“), criteriul structural („discursul reprezentant este o inserție într-un cadru care îl prilejuește și îl susține, între inserție și cadru existând o relație ca de la parte la întreg“) (p. 24). De aici decurge modul de funcționare a discursului raportat, la nivelul căruia Sternberg găsește „patru universalii ale citării“, și anume: „*legătura reprezentatională* (cea dintre discursul-imagine și discursul-obiect, pe care primul îl reprezintă), *încadrarea structurală* (privește raportul dintre cadru și inserție, prin actualizarea căruia iau naștere formele standard ale raportării: discursul direct, discursul indirect, discursul indirect liber), *subordonarea comunicativă* (potrivit căreia discursul-imagine servește intereselor și scopurilor raportorului) și *montajul de perspective* (faptul că DR este o combinație dintre punctul de vedere aparținând locutorului raportat și cel aparținând locutorului raportor)“ (p. 25).

Pentru a prezenta și alte secvențe din analizele riguroase care se găsesc în fiecare pagină a cărții, putem exemplifica modul în care explorând discursul indirect liber ca specie de discurs

raportat, autorul arată că stilul indirect liber (sinonimie marcantă pentru Bernard Cerquiglini) poate fi întâlnit în limba vorbită, în stilul publicistic sau lucrări de istorie, dar „își împlinește potențialitățile în ficțiunea narativă”. Potrivit diferenței bahtiniene dintre modalități de raportare și procedee de reprezentare, „ca modalitate de raportare, discursul indirect liber este o formă de redare, la persoana a treia, a unei secvențe spuse sau scrise; ca procedeu de reprezentare, discursul indirect liber acoperă o arie fluctuantă, în funcție de autorul care îl descrie, schimbându-și denumirea odată cu zona de influență: *style indirect libre* la Bally (...), *represented speech and thought*, la Banfield (...), modalitate de evocare a spuselor și a gândurilor, la Fludernik, (...), modalitate intertextuală de reprezentare a spuselor, gândurilor și a punctelor de vedere, la Schmidt“ (p. 184).

Referitor la problemele complexe ale citării (atât de utilizată în lucrările științifice), lucrarea acordă un spațiu substanțial teoreticienilor (începând cu reprezentanții Școlii de la Port Royal) preocupați de logica, regulile și rigorile acestui procedeu al discursului raportat, accentuând necesitatea fidelității citatului față de sursă (fără a se omite sau a se adăuga cuvinte) și importanța sau chiar semnificația ghilimelelor.

Pe de altă parte, un autor precum Donald Davidson, „unul dintre criticii teoriei citării ca descriere definită” reproșează acestui procedeu „incapacitatea de a oferi o explicație modului în care o citare capătă un sens parcurgând drumul de la propria structură la referință” (p. 210), iar această observație, transferată în planul strategiei discursive atrage atenția asupra faptului că evocarea de către un locutor a unui citat dintr-un alt discurs, care nu îi aparține, poate avea valoare argumentativă, dar nu exclude situațiile în care sensul discursului astfel „raportat” poate fi distorsionat, iar astfel de situații sunt întâlnite în discursul politic televizual sau în presa scrisă, cât și în mediul online.

În fine, un termen precum acela de „heteroglosie” – pe care Bahtin îl consideră „condiția esențială care guvernează operația prin care un enunț obține o semnificație”, arătând că „într-un anumit moment și într-un anumit loc vor exista condiții particulare (sociale, istorice, psihologice, etc.) care vor determina un cuvânt rostit în locul și în momentul respectiv să aibă un sens diferit în comparație cu același cuvânt rostit în circumstanțe diferite” (p. 285) – este în măsură să sugereze complexitatea teoretică și finețea detaliilor pe care le implică discursul raportat.

Contextul larg în care Cezar Bălășoiu expune probleme ale discursului raportat, referindu-se la contribuții din domeniile lingvisticii, pragmaticii, sociologiei, dialectologiei, semioticii sau naratologiei, permite și modalitățile în care acesta poate fi considerat drept „spațiu privilegiat al polifoniei și al dialogismului, ca expresie a eterogenității de tot felul, ca țărâm populat de ființe discursive, ca punere în scenă ce evocă evanescența naratorului, ca ficțiune a limbajului” (p. 353). Sunt multe lucruri demne de consemnat în această carte atât ca informație, cât și ca limpezime a formulării care „dă de gândit”, iar pe baza lor autorul însuși concluzionează ilustrativ pentru spiritul scrierii lui: „Dacă lucrarea este un ghid pentru novicele care descoperă acum acest spațiu, ea poate fi considerată la fel de bine o invitație la lectură, pentru că un ghid nu propune doar o cale de parcurgere a unui domeniu, ci punctează și locurile în care se găsesc, precum figurile președinților din Muntele Rushmore, marile nume care l-au configurat” (p. 353).

Fie și dintr-o perspectivă mai largă decât aceea a lucrărilor academice și a elementelor tehnice extrem de riguroase ale domeniului pragmaticii lingvistice, fie și indirect, din punctul de vedere al unui cercetător din domeniul științelor politice și relațiilor internaționale, demersul lui Cezar Bălășoiu arată că lumea politicului ar fi mult mai bună dacă în procesul comunicării „actanții”, locutorii, autorii discursurilor „reprezentate” sau „reprezentante” ar ține cont de logica, responsabilitatea, corectitudinea, coerența și rigorile filologice ale discursului raportat.

Lorena Stuparu

Melania-Gabriela Ciot (editor)

The Cultural Diplomacy and Today's Foreign Policy, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române, 2016, 193 pp.

The Cultural Diplomacy and Today's Foreign Policy este un volum colectiv, scris din necesitatea de a analiza complexitatea lumii actuale care este din ce în ce mai dinamică. Volumul pune accent pe nevoia responsabilizării mediului academic în procesul de pregătire al noilor generații, mai ales în domeniile care ne influențează viața de zi cu zi. Această lucrare, reunește studii ale specialiștilor din domeniu menite să faciliteze înțelegerea deciziilor de politică externă, precum și perspectiva conturării unor scenarii, în încercările de a prezice modul în care va evolua scena relațiilor internaționale. Volumul a fost lansat în perioada premergătoare conturării Strategiei Globale a Uniunii Europene din 2016, în care diplomația multilaterală și cooperarea aveau să devină elemente cheie. Coordonatoarea volumului, Melania Ciot, clasează diplomația culturală ca fiind un element important al diplomației multilaterale, care necesită însă o mai mare atenție, făcând trimitere la atacurile teroriste din Paris, din 13 noiembrie 2015 și la importanța factorilor culturali și sociali în managementul crizelor.

Studiul *Cultural values and the idiosyncrasies of foreign policy decision-making process* al Melaniei Ciot pune accent pe importanța înțelegerii procesului de luare a deciziilor în politica externă, care ne-ar putea ajuta să prezicem unele rezultate din scena internațională. Adaptarea culturală a actorilor implicați, reprezintă un factor important cu impact asupra procesului de luare a deciziilor în domeniul relațiilor internaționale. Melania Ciot ne atrage însă atenția că, în cazul utilizării culturii ca resursă pentru diplomație, este necesar să avem în vedere natura idiosincronică și simbolică a acesteia, întrucât implică factorul uman, mai ales creativitatea și proprietatea intelectuală (p. 13). În continuarea studiului regăsim o serie de abordări ale valorilor culturale, o adaptare a dimensiunilor acestora la cazul României, precum și expunerea unei legături între valorile culturale și idiosincraziile din procesul decizional al politicii externe, completată de analiza a patru categorii de idiosincrazii care apar, respectiv cognitive, sociale, motivaționale și emoționale.

Ioan Horga și Edina Lilla Mészáros, ne aduc în atenție o analiză asupra rolului diplomației culturale în gestionarea securității frontierei UE-Rusia, care a trecut prin mai multe schimbări în ultimele două decenii, aducând o serie de provocări în planul politicii externe. Ipoteza de lucru a autorilor este demonstrarea „existenței unei influențe directe a clișeelelor și stereotipurilor culturale asupra relațiilor bilaterale UE-Rusia și, în mod explicit, asupra formării securității frontierelor dintre cele două entități, subliniind că această influență poate fi ameliorată utilizând diplomația culturală ca instrument de *soft-power*” (p. 35). În cadrul acestui studiu regăsim o sinteză a amenințărilor reale și percepute existente la granița comună UE-Rusia, pornind de la o abordare social constructivistă, axată pe construcția socială a realității. Astfel, întrucât realitatea este construită social, imaginea pe care o țară o are față de cealaltă, va avea un impact major asupra comportamentului și politicii sale față de aceasta, iar pentru exemplificare, autorii ne furnizează rezultatele unor sondaje care tratează tocmai percepția pe care europenii o au asupra Federației Ruse în diferite planuri. Autorii consideră că o exploatare corespunzătoare a diplomației culturale ar putea reduce nivelul neîncrederii reciproce dintre state și națiuni și împiedica delimitările „*us vs. others*”, construite pe baza acestor clișee și stereotipuri culturale.

Alina Stoica realizează o analiză a diplomației culturale a Portugaliei, ca element important în relațiile externe ale Uniunii Europene. După o introducere în ceea ce reprezintă diplomația culturală și caracteristicile celei europene, regăsim o detaliere a dezvoltării lusofoniei și a politicii atlantice a Portugaliei. În continuarea studiului, avem susținută ipoteza transformării limbii portugheze într-un instrument de facilitare a politicii externe a Uniunii Europene, iar în susținerea acestei ipoteze ni se prezintă implicarea Portugaliei în relațiile externe ale UE, ca mediator al unor relații importante cu „regiunile din Africa, Caraibe și Pacific, Asia și America Latină, dar și cu organizații

internaționale precum Uniunea Africană, Mercosur, ASEAN și CPLP“ (p. 78), fiind un avantaj în consolidarea dialogului la nivel global.

Oana Albescu face o analiză a importanței diplomației culturale la nivelul corporațiilor multinaționale, întrucât, în ultima perioadă, „dezbaterile privind responsabilitatea socială corporativă a început să reflecteze asupra consecințelor teoretice și practice ale globalizării“ (p. 83), iar globalizarea a transformat relațiile economice internaționale, influențând diferite sfere ale societății. În continuare, accentuează necesitatea companiilor private de a conștientiza distincțiile culturale și importanța adoptării unor modele de diplomație culturală în agenda lor, precum și de a-și dezvolta capacitatea de a anticipa conflictele internaționale care le pot influența activitatea.

Hub-ul cultural Singapore este subiectul următorului studiu. Maria-Bianca Iarovslavski face o incursiune în istorie, menționând o serie de caracteristici geopolitice ale statului-insulă cu o impresionantă diversitate culturală, caracterizat printr-o îmbinare de elemente chinezești, britanice, indiene și malaysiene (p. 103). Această „societate multiculturală“ dificil de condus a fost preocupată de la începuturi de sensul și implicațiile identității, precum și de identificarea unui amestec perfect între „valorile tradiționale“ și cosmopolitism, iar prin dezvoltarea laturii culturale, statul-oraș și-a realizat propriul amestec de *soft power*, bazat pe organizarea de conferințe, turism și politici ale învățământului superior, elemente dezvoltate în lucrare.

Horățiu Dan oferă o nouă perspectivă asupra diplomației culturale corporative, făcând o paralelă între aceasta și industria berii. În prima parte a studiului său, menționează că acțiunile de diplomație culturală corporativă „promovează adesea un echilibru între tendința de a uniformiza mediile culturale naționale și nevoia de diversitate culturală, cu toate avantajele pe care le aduce înțelegerea culturilor specifice“, pentru ca mai apoi să analizeze modul în care companiile de bere se implică în diplomația culturală, cu accent pe abordarea a trei mari companii de bere din lume. Astfel, diplomația culturală devine un element în agenda producătorilor de bere, dar și a altor categorii de corporații care se angajează într-o serie de activități care pot transforma modul în care sunt percepuți de părțile interesate sau de cele potențiale.

Flavia Abrudan și Ioan Abrudan ne aduc în atenție o serie de aspecte ale diplomației culturale a României, iar în prezentarea lor, crează o paralelă între principiile lui Neagoe Basarab, punctate în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* și cele ale lui Machiavelli din *Principele*, publicate la o distanță de 11 ani, însă cu relevanță și temă similară, deși propagate cu o intensitate diferită. Pe lângă prezentarea unor valori promovate în scrierile lui Neagoe Basarab, regăsim și o sinteză a tehnicilor de negociere ale acestuia, întrucât aprecia formalizarea negocierii ca strategie. Suntem astfel îndemnați să îl privim pe Neagoe Basarab ca pe un vizionar, întrucât deseori regăsim principiile sale în cele care sunt urmate în prezent în ceea ce numim arta conducerii dincolo de spațiul nostru cultural.

Tot în zona diplomației culturale românești rămâne și următorul studiu. De această dată, Radu Albu-Comănescu ne-o aduce în atenție pe Prințesa Martha Bibescu, o personalitate emblematică a aristocrației europene din perioada interbelică în domenii precum politică, diplomație, artă sau literatură. Această parte a volumului, se axează pe activitatea diplomatică și implicarea politică, strâns legate de modul în care vedea Europa, unitatea europeană și interesele naționale ale României, țară percepută în scrierile sale ca fiind împărțită între Orient și Occident și foarte complexă din punct de vedere cultural. Autorul precizează că, deși Marha Bibescu înțelegea naționalismul, respingea excesele acestuia, întrucât ceea ce numea „ciumă a spiritului“ altera tocmai unitatea europeană.

Lucian Jora încheie volumul cu studiul „Cultural diplomacy as confidence building tool aspects from a research agenda“. Avem aici o perspectivă interesantă asupra rolului diplomației culturale de contribuitor la predictibilitate în relațiile internaționale și a ideii că ceea ce ține comunitățile împreună, este tocmai împărtășirea unor valori, identități și înțelesuri atribuite. Iar efortul de a lega sistemele internaționale și interne, este considerat un merit fundamental al abordării constructiviste (p. 166). În continuare, autorul atrage atenția că un patrimoniu cultural bogat nu creează *per se* o diplomație culturală eficientă și ne îndeamnă să reflectăm la o serie de aspecte privind

diversitatea culturală a Uniunii Europene, dezvoltând și cazuri concrete. Un alt punct important al acestui studiu este ideea că multiperspectivitatea reprezintă cheia pentru transformarea acțiunilor de diplomație culturală în instrumente constructiviste cu rol reconciliant.

Contribuțiile care au alcătuit această carte problematizează o temă de actualitate din perspective variate, în funcție de domeniile de interes ale specialiștilor care au făcut parte din acest proiect. Diverse evoluții în diplomația culturală sunt cuprinse în volum și puse în fața celor preocupați de complexitatea și conflictualitatea lumii în care trăim. Lecturarea ideilor expuse, caracterizate de o abordare multiperspectivă a problemelor din scena relațiilor internaționale, ar putea oferi un fundament pentru cititorul interesat de conectivitățile facilitate de diplomația culturală în planul politicii externe.

Cristina Ivan